

Заштита жртва трговине људима, посебно у светлу новог ЗКП-а

Истраживање за Правну клинику за сузбијање трговине људима

Студенти: Ирена Тадић и Марија Цветковић
Ментор: Ивана Крстић

2011

САДРЖАЈ:

Увод	3
Појам посебно осетљивог сведока	4
Заштита жртава трговине људима од застрашивања и секундарне виктимизације ...	8
Заштита жртава трговине људима у погледу начина доказивања	12
Остваривање одговарајуће накнаде и друге мере заштите жртве	14
Разлози благе казнене политике код нас	15
Закључак	16
Литература	18

УВОД

На путу придруживања Европској унији као један од услова јесте и усвајање новог Законика о кривичном поступку Републике Србије. Према речима министарке правде посебан нагласак је на начелу ефикасности и начелу равнотеже. Како смо усвојили институте који су потичу из англосаксонског правног система у нашој јавности створила се бојазан да ће се створити хибридни систем који код нас неће функционисати. Ефикасност би требало да се повећа и кључном изменом, увођењем тужилачке истраге, а равнотежом између права одбране и права оптужбе да се боље уважавају права једне и друге стране. У складу с нашом темом испитиваћемо равнотежу између права оптуженог и права других учесника у поступку тачније сведока-оштећеног, а у раду о истом, користимо и термин жртва.

Оно што свакако морамо приметити је да ни у овом ЗКП-у није уведен појам *жртве*. Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима, коју је Србија ратификовала, у члану 4 дефинише жртву као "*свако физичко лице које је постало предмет трговине људима*", што би било најближе појму оштећеног у ужем смислу. Преузимајући ове међународне документе у своје законодавство Србија је преузела и обавезу да их примењује и стога да уведе овај појам у своје законодавство. Како то није учињено, да бисмо били прецизни не можемо говорити о положају жртве трговине људима у новом ЗКП-у, већ о жртви као оштећеном или сведоку. *Оштећени* је по ЗКП-у "лице чије је лично или имовинско право кривичним делом повређено или угрожено, док је *сведок* "свако лице за које је вероватно да ће дати обавештења о кривичном делу, учнициу или о другим чињеницама које се утврђују у поступку."

Иако је о термину *жртва* много расправљано, посебно у контексту насиља над женама (као могуће решење јављао се и термин *преживели*), са аспекта људских права овај појам највише одговара у означавању онога ко је искусио неправду, најблаже речено, за коју је извршилац одговоран. Такође што је још важније, овај појам не само што указује на лица чија су људска права озбиљно прекршена, па стога имају право на заштиту, помоћ и репарацију, он истовремено апелује на државне институције и друштво да обезбеде заштиту лицу квалификованом као жртва.¹

Човек није роба, али је део наше реалности да може то постати. Зато је одговорност на држави, ако то већ није могла да спречи, да се кроз законе и њихову примену према свим грађанима односи у духу поштовања њихове личности и достојанства и заштити сва остала људска права.

О правима осумњиченог и оптуженог у поступку у домаћем и међународном праву много се говорило, али пракса је показала да у кривичном поступку, одредбе којима се може заштити жртва нису примењиване или су примењиване сасвим ретко. У актуелном систему заштите трговине људима не инсистира се на формалној идентификацији коју доноси кривични поступак за дело трговина људима па жртва не мора бити оштећена

¹ International Organisation for Migration, *The IOM Handbook on Direct Assistance for Victims of Trafficking*, Geneva, 2007, str. 13-14.

делом, већ може и мора бити третирана као жртва ако кривични поступак није вођен или је обустављен.²

Одабрали смо два примера у раду да прикажемо виктимизацију жртава због непружања заштите. Систем заштите жртава трговине људима и уопште овог проблема инициран је и унапређен захваљујући Конвенцијама које се баве овом темом, а које смо ми усвојили.

Појам посебно осетљивог сведока

У савременом кривичном законодавству већ дуги низ година развија се свест о потреби заштите сведока у кривичном поступку, поготово захваљујући бројним конвенцијама које су донесене на међународном плану. Тежи се томе да се сведок посматра као кривичнопроцесни субјект са ширим обимом права, где првенствено мислимо на право на заштиту. Поједине категорије лица, због својих психичких и физичких карактеристика улазе у категорију коју називамо осетљиви сведоци.³ Ово су лица посебно трауматизована кривичним делом која стога изискују другачији, деликатнији приступ од стране органа поступка. Овакав приступ осетљив је на потребе жртве и осигурава поштовање њених права у току поступка и противи се схватању да је жртва само инструмент у процесу кривичног гоњења.⁴ Потреба за доношењем одредаба, које ће посебно уредити положај оваквих категорија лица у кривичном поступку, не долази само из разлога спречавања секундарне виктимизације, већ је то и неопходност уколико се од њих жели добити што бољи исказ у циљу квалитетнијег вођења кривичног поступка. У пракси смо често могли наићи на примере када се жртва и не доживљава као жртва и бива дискриминисана од стране самих органа поступка. Одредбе новог закона уводећи појам посебно осетљивог сведока скрећу органима поступка пажњу на посебан третман који би одређени сведоци требали да имају, али не могу утицати у већој мери на предрасуде и свест па и незнање. Како би се нови закон у потпуности примењивао и како би заштита жртава била унапређена неопходна је снажна едукација актера поступка.

Посебно осетљиви сведок (чл. 103): *"Сведоку који је с обзиром на узраст, животну искуство, начин живота, пол, здравствено стање, природу, начин или последице извршеног кривичног дела, односно друге околности случаја посебно осетљив, орган поступка може по службеној дужности, на захтев странака или самог сведока одредити статус посебно осетљивог сведока."*

"Решење о одређивању статуса посебно осетљивог сведока доноси јавни тужилац, председник већа или судија појединац."

² Заједнички програм УНХЦР, УНДОК И МОМ за борбу против трговине људима у Србији, *Кривичноправни систем и судска пракса у области борбе против трговине људима*, Београд Кологракс, 2011, стр. 53.

³ Пајић, Денис, *Заштита осетљивих сведока у кривичном поступку*, Анали Правног факултета у Зеници, стр. 93-96.

⁴ La Strada International, *Violation of Women's Rights- A cause and consequence of trafficking in women*, La Strada International (LSI), Amsterdam, 2008, str. 42.

"Ако сматра да је то потребно ради заштите интереса посебно осетљивог сведока, орган поступка ће донети решење о постављању пуномоћника сведоку, а јавни тужилац или председник суда ће поставити пуномоћника по редоследу са списка адвоката који суду доставља надлежна адвокатска комора за одређивање бранилаца по службеној дужности."

"Против решења којим је усвојен или одбијен захтев није дозвољена посебна жалба."

У ставу 1 члана 103 новог ЗКП-а дефинише се статус *"посебно осетљивог сведока"*. Он се не додељује с обзиром на тачно одређена кривична дела, таксативно наведена, већ се једном широком формулацијом сугерише ко све може добити овај статус. Ово је веома значајно, јер се од стране законодавца, оставља суду, тј. органима поступка могућност додељивања овог статуса кад год сматрају да је то потребно, с обзиром на конкретан случај. Овом члану тиме се у старту обезбеђује могућност за широку примену, али са друге стране законодавац се ослања на судијско уверење, које не мора увек да буде повољно за жртву. Било би боље гледано из угла заштите жртве да када је већ извршена њена идентификација (која се званично врши од стране Службе за координацију заштите жртава трговине људима), а жртва пристала да да исказ као сведок у поступку, да јој овај статус припадне аутоматски, по самом закону.

У ставу 2 видимо да и јавни тужилац може донети решење о одређивању статуса посебно осетљивог сведока, што је јако занимљива одредба која иде у прилог самој жртви-сведоку, јер ће јавни тужилац свакако имати интерес да "свом" сведоку обезбеди што бољу заштиту и пажљивији третман, како би и самим тим добио квалитетнији и валиднији исказ којим би поткрепио своју оптужбу.

Даље, у ставу 3 говори се о могућности да се оваквом сведоку постави пуномоћник и то из реда адвоката, али само уколико то сматра орган поступка, не и на захтев самог сведока. Такође, ово је остављено само као могућност, не видимо зашто ово није и обавеза суда, да се по самом одређивању овог статуса додели и пуномоћник посебно осетљивом сведоку. С обзиром на све околности под којима се овај статус додељује (животно искуство, начин живота, здравствено стање,...) природно би било да уз овако осетљивог сведока стоји и пуномоћник.

У ставу 4 истог члана говори се о жалби. Сматрамо да би жртва свакако била заштићенија уколико би јој се дозволило право на посебну жалбу, ако захтев за добијање статуса посебно осетљивог сведока буде одбијен, посебно што у пракси постоји проблем идентификације жртава и углавном се кривично дело трговине људима квалификује као лакше кривично дело- посредовање у проституцији (чл.184 ЗК).

Имајући у виду тежину кривичног дела трговине људима, посебно са аспекта кршења људских права и на то какве последице оставља на својим жртвама, а с обзиром да су сведоци најчешће и оштећени овим кривичним делом, надамо се да ће овај члан бити широко примењиван у пракси и тумачен у корист жртава трговине људима. Морамо напоменути још нешто, статус посебно осетљивог сведока обезбеђује се жртви само када се она појављује као сведок (што је и најчешћи случај, али и најгори за саму жртву), жртва нема никава посебна права кад се појављује само као оштећени у поступку. Тако да се

овим законом обезбеђује непотпуна заштита жртве, тј обезбеђује се одређена заштита само уколико жртва помаже у поступку појављујући се као сведок.

Правила о испитивању посебно осетљивог сведока (чл. 104): *"Посебно осетљивом сведоку питања се могу постављати само преко органа поступка који ће се према њему односити са посебном пажњом, настојећи да се избегну могуће штетне последице кривичног поступка по личност, телесно и душевно стање сведока. Испитивање се може обавити уз помоћ психолога, социјалног радника или другог стручног лица, о чему одлучује орган поступка."*

"Ако орган поступка одлучи да се посебно осетљиви сведок испита употребом техничких средстава за пренос слике и звука, испитивање се спроводи без присуства странака и других учесника у поступку у просторији у којој се сведок налази."

"Посебно осетљиви сведок може се испитати и у свом стану или другој просторији, односно у овлашћеној институцији која је стручно оспособљена за испитивање посебно осетљивих лица. У том случају орган поступка може одлучити да се примене мере из става 2. овог члана."

Као даља разрада статуса посебно осетљивог сведока у новом ЗКП-у долазе правила о испитивању оваквих сведока, која представљају својеврсну реализацију оваквог статуса кроз конкретну заштиту лица у, за њих, најстреснијим фазама кривичног поступка. Овим одредбама законодавац намеће обавезу органима поступка да свој приступ прилагоде и уподобе овим жртвама.

У ставу 1 члана 104 законодавац ограничава круг лица који директно могу постављати питања посебно осетљивом сведоку. Директна питања могу се постављати само преко органа поступка (јавни тужилац, председник већа, судија појединац), који има обавезу да се према њима односи са посебном пажњом, водећи рачуна о телесном, душевном стању сведока као и о његовој личности. Изузетно значајно за заштиту жртве-сведока је и то што се сада испитивање може обавити уз помоћ психолога, социјалног радника или другог стручног лица. Ова лица могу бити значајна и у контексту коректора понашања самих судија, који често нису довољно обучени у раду са овако осетљивим сведоцима и допринети поштовању личности, стабилности и уопште разумевања лица у овако деликатном стању. Оно што релативизује значај ове одредбе је њен факултативни карактер. Наиме, испитивање уз помоћ психолога, социјалног радника или другог стручног лица у новом ЗКП-у остављено је само као могућност о којој одлучује орган поступка, а нажалост не и као обавеза истог. Садашњим решењем се посебно осетљиви сведок може свести на обичног сведока, а не жртву што он у суштини и јесте.

Даље, у ставовима 2 и 3 истог члана ради заштите личности и обезбеђивања статуса посебно осетљивог сведока, предвиђа се могућност (нажалост, опет само могућност) да се овакав сведок испита путем видео линка и то без присуства странака и других учесника у поступку у просторији где се жртва-сведок налази. Такође, посебно осетљиви сведок може се испитати у свом стану или овлашћеној институцији, која је стручно оспособљена за

испитивање посебно осетљивих лица исто употребом техничких средстава за пренос слике и звука, уколико орган поступка то одреди.

Суочење сведока (чл. 105): *"Посебно осетљиви сведок не може бити суочен са окривљеним, осим ако то сам окривљени захтева, а орган поступка то дозволи водећи рачуна о степену осетљивости сведока и правима одбране."*

Спорно суочење жртве-сведока са трговцем, које је често критиковано у стручној јавности када се на суду примењивало према жртвама трговине људима остаје као могућност и у новом ЗКП-у. Оно ни у важећем ЗКП-у није било дефинисано као обавеза суда, али му се ипак често прибегавало, иако се и у кривичним и у парничним поступцима показало да стране у великој већини случајева остају при својим исказима. Суочење сведока-жртве са трговцем несумњиво је случај секундарне виктимизације.

Иако постоји посебна одредба која се односи на суочење посебно осетљивог сведока и окривљеног, која првобитно каже да се овакав сведок не може суочити са окривљеним, али се затим оставља простор да ипак дође до оваквог суочења, јер се истиче да судија може дозволити суочење узимајући у обзир и балансирајући између "степен осетљивости сведока" и "права одбране". Фактички, ова формулација доводи до истих последица као и решење претходног ЗКП-а који каже да сведок "може бити суочен...". Из бројних примера имали смо прилике да видимо да ће се судија одлучити да ипак дође до суочења, стављајући право одбране окривљеног испред права сведока-жртве. Жртве често, услед своје осетљивости, показују очигледан страх и промене исказ приликом суочења. Ово може водити окончању поступка у корист окривљеног, јер вођење проактивне истраге није још увек у потпуној мери заживело и цео поступак се често заснива само на исказу сведока.

Ако упоредимо овај члан са одредбама Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетника из 2006. године, које се односе на заштиту малолетника у кривичном поступку, можемо приметити да положај посебно осетљивог сведока у кривичном поступку као и све мере заштите оваквог лица, веома подсећају на положај малолетника у кривичном поступку према поменутом закону. С тим што је заштита у овом закону донекле доследније спроведена, јер се захтева специјализација органа поступка (судије и тужиоци морају имати посебна знања и вештине из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица) која не постоји у новом ЗКП-у.

Све мере успостављене ради заштите сведока-жртве и избегавања секундарне виктимизације, услед своје факултативности имаће задовољавајућу примену само уколико на националном нивоу дође до одговарајуће едукације у циљу сензитивизације судија, тужилаца и полиције. Трговина људима у Србији и даље се не посматра примарно као тежак облик кршења људских права, жртве су често изложене тешкој дискриминацији, стога једино обавезујућа едукација свих учесника борбе против трговине може довести до квалитетнијег поступања у свим фазама поступка.

Заштита жртава трговине људима од застрашивања и секундарне виктимизације

Иако је сведок најчешће кључан у расветљавању ове кривичне ствари, не смемо обавезу сведочења ставити испред интереса безбедности самог сведока, који због страха да постане жртва још једног кривичног дела може да одбије да сведочи или сведочи лажно или мења исказ. Не сме се дозволити да због страха од опасности, немогућности да се сама одупре насилнику жртва још буде и кажњена због тога. Њена воља да изнесе што је преживела биће сломљена због опасности која прети. Онда се она налази у зачараном кругу без заштите државе која је дужна да јој ту заштиту пружи и којој је то заправо у интересу у борби против трговца.

Остваривање захтева кривичног поступка никако не сме да иде преко кршења права и слобода саме жртве. Уколико држава жели исказ од сведока потребно је да загарантује сведочење без страха од негативних последица. Само онај сведок коме је обезбеђен осећај личне и сигурности његових чланова породице онај који неће бити изложен секундарној виктимизацији, може бити мотивисан на сарадњу с органима кривичног правосуђа.⁵

Илустративан је следећи пример: *„Средином 2008, жртва трговине људима је полицији пријавила да јој је живот угрожен због претњи које прима од бившег супруга, који је истовремено и трговац људима. Он је њу у Италији експлоатисао сексуално и кроз принуду на вршење криминалних активности. На основу изјаве коју је по повратку из Италије дала локалној полицији против њега је покренут поступак по службеној дужности за кривично дело трговина људима у коме је она била сведокиња- оштећена. Убрзо она почиње да прима претње од бившег супруга (трговца људима) и његове породице који од ње траже да повуче изјаву. С обзиром да је живела сама и без икакве заштите, син трговца је против њене воље изводи из куће у којој је живела и одводи је у зграду суда, где је у присуству адвоката кога је трговац ангажовао, принуђена да потпише документ којим повлачи раније дату изјаву полицији.*

Међутим тужилаштво против ње тада покрене поступак због лажног сведочења, након чега се жртва обраћа Астри, где добија правну помоћ.

Трговац је непрекидно и на различите начине претио жртви и њеној породици. Нормалан живот у граду из ког потиче за њу је био потпуно немогућ, због чега одлази у иностранство, где се и данас налази.

Средином 2010. године, тужба против ње је одбачена, и поново покренут истражни поступак за трговину људима у којем је она жртва тј. сведок- оштећена. Међутим ни

⁵ Пајић, Денис, *Заштита осјетљивих свједока у кривичном поступку*, Анали Правног факултета у Зеници, стр. 93.

данас не постоје услови за њен безбедан повратак у Србију и град у коме живи и трговац људима.“⁶ Овај случај нам указује на следеће проблеме:

- Уочавамо проблем заштите жртве трговине људима у току кривичног поступка и проблем њеног третмана од стране државних органа.
- Онда када жртва жели да да изјаву против трговца, када истовремено остварује интерес тужиоца тј. кривичног поступка, она излаже свој живот опасности и преживљава додатну трауму.
- Овде изостаје адекватна реакција државе и према жртви у смислу да јој се пружи заштита и према окривљеном и његовој породици у смислу да се предузму мере због претњи којима је жртва била изложена. Србија је у складу са Конвенцијом УН-а овакве поступке прописала чл. 336 КЗ- а где ст. 1 каже да „Ко сведоку или вештаку или другом учеснику у поступку пред судом или другим државним органом учини или обећа поклон или другу корист, или према њему примени силу или претњу у намери да то лице давањем лажног исказа или недавањем исказа утиче на исход поступка, казниће се затвором од шест месеци до пет година“.
- Можемо уочити један апсурд. Окривљени за претње упућене жртви није сакционисан насупрот томе имамо веома ефикасну реакцију тужиоца према жртви која постаје окривљени за лажно сведочење. Сасвим је сигурно да смо имали благовремену реакцију државе према окривљеном, што је требало да се деси с обзиром да је жртва пријавила да јој је озбиљно прећено да ће напасти на њен живот, не би ни дошло до принуде на промену исказа и тужбе за лажно сведочење.
- Тужилац је веома олако, без предходне провере подигао оптужбу с обзиром да се окривљени терети за озбиљно, насилно, кривично дело, да је жртва пријавила полицији да је изложена озбиљним претњама па се најпре морало проверити и било за очекивање да ће жртва под таквим околностима подлећи притисцима. Тужба је одбачена али је жртва секундарно виктимизирана.
- То само говори како су органи гоњења игнорили жртву трговине људима, да им тај положај не говори заправо ништа, да се не удубљују у проблеме које оне имају непосредно пре и у току самог кривичног поступка па самим тим и не препознају потребу да заштите жртву и доделе јој права која јој припадају.
- И на крају одлазак у иностранству из страха због освете.

Непостојање и даље појма жртве у нашем кривичном закону утицаће негативно на остаривање њених права али кроз нове институте пре свега заштите сведока, као што су посебно осетљиви сведоци, забрана суочења и заштићени сведоци, видљива је интенција законодавца да у таквим посебним околностима и специфичним категоријама оштећених, што жртве трговине људима свакако јесу, поклони посебну пажњу и појача, учини делотворнијом њихову заштиту.

Имамо и различита гледишта по питању сукобљавања права жртве на заштиту и права одбране на правично суђење. Препорука Савета Европе Р (97) 13 дефинише угроженост сведока као „сваку директну, индиректну и потенцијалну претњу, која може да утиче на дужност сведока да изнесе доказе без икаквих утицаја.“ Дефинише се потенцијална претња због искуства да се она увек јавља кад су у питању дела организованог криминала

⁶ Астра, *Извештај за период 2000-2010*, Астра база података, ИД број 2638, АСТРА, Београд, 2011, стр.186.

и друга тешка дела као и криминал у оквиру породице па би овако постављена заштита имала утицаја на превенцију нереда и криминалитета. Пракса ЕКЈП је гледишта да мора постојати јасна и озбиљна претња угрожавањем пре него што заштита достигне ниво на којем је омогућено ограничавање права оптуженог што се тумачи се у сваком конкретном случају.⁷

У нашем закону постоји градација степена заштите од основне заштите, заштите посебно осетљивих сведока и институције заштићеног сведока и важи правило да се увек примењује тежа мера само ако блажа не испуњава своју сврху и на тај начин се успоставља равнотежа између потребе заштите сведока и права одбране.

Као лек од застрашивања анализираћемо институт заштићеног сведока. Кад су испуњени услови жртви суд може доделити статус заштићеног сведока на захтев јавног тужиоца, сведока самог или по службеној дужности уз примену једне или више мера. Услов је да постоје тачно одређене ситуације, а то су опасност по свој или њима блиског лица живот, здравље, слободу или имовину већег обима. Мере које се примењују везане су за искључење јавности са главног претреса и заштиту њене приватности тј. забрану откривања истоветности које се само изузетно могу предузети према окривљеном и браниоцу уколико је безбедност сведока у тој мери угрожена да такву меру оправдава. Такође и испитивање сведока тако да се не открије његова истоветности кроз промену изгледа сведока, промену гласа, испитивање путех техничких средстава за пренос и промену слике и звука. Сведок се потписује псеудонимом његови подаци су у запечаћеном омоту са назнаком „строго поверљиво“ који се чува код судије за предходни поступак.

Можемо изразити сумњу колико ова мера може пружити стварну заштиту сведоку јер већ у следећем ставу прописује се да ће се одбрани открити идентитет сведока најкасније 15 дана пре почетка главног претреса.⁸ Јасно нам је да је да је из разлога права на одбрану истој немогуће да остане непознат идентитет сведока али у пракси поставиће се питање када престаје опасност која прети сведоку и да ли ће ова мера за сведока бити делотворна заштита.

Ова дилема око откривања идентитета сведока постоји у судској пракси, како домаћој тако и међународној. Проблем јесте како остварити право на правично суђење у том случају, омогућити одбрани да испитују сведоке и оспоравају њихов кредибилитет. Ипак мишљења која су се истицала је да би само изузетно, у случајевима постојања посебно тешких околности, које подразумевају извесну и оправдану бојазан за нарушавање интегритета и живота жртве, треба предвидети могућност потпуне заштите идентите жртве што нови закон није усвојио.⁹

⁷ Заједнички програм УНХЦР, УНДОК И МОМ за борбу против трговине људима у Србији, *Кривичноправни систем и судска пракса у области борбе против трговине људима*, Београд Кологракс, 2011, стр. 52.

⁸ Законик о кривичном поступку чл. 105-112.

⁹ Заједнички програм УНХЦР, УНОДЦ И ИОМ за борбу против трговине људима у Србији, *Кривичноправни систем и судска пракса у области борбе против трговине људима*, Београд Кологракс, 2011, стр. 52.

У функцији физичке заштите сведока ЗКП у чл. 197 одељку о мерама за обезбеђење присуства окривљеног и за несметано вођење кривичног поступка предвиђа да суд може забранити прилажење одређеним лицима, међу којима су оштећени и сведоци, забранити састајање и комуникацију с истим.¹⁰

У погледу третмана жртве у кривичним поступцима даћемо још један пример који нам је доступан где је жртва окривљена, без намере да будемо судије у поступку који је још увек у току, али ипак да поставимо нека питања у вези са тим.

Године 2008. током два месеца, злоупотребом тешких прилика оштећене, у циљу експлоатације њеног рада, трговац је наговарао да крене с њим у Холандију, доводећи је у заблуду да ће јој омогућити легалан одлазак у иностранство, како би уз накнаду вршила послове чувања његове малолетне деце, те је својим путничким возилом, превезао из Србије до места у Холандији, где окривљени има стално место боравка, те је оштећеној наложио да се без накнаде бави пословима чувања његове малолетне деце, одузевши јој документа и захтевајући да се венча с његовим тастом како би остварио имовинску корист у износу од 6000 еура, након чега је оштећена побегла и била депортована из Холандије.

Донета је осуђујућа пресуда за кривично дело трговина људима из чл. 388 ст.1 на две године затвора за окривљеног, а против жртве као једне од окривљених, током 2011. године води се поступак због фалсификовања исправе како би се обезбедила виза за Холандију.¹¹

- Једном пресудом потврђује јој се да је као жртва трговине људима била искоришћена њена тешка материјална ситуација, да је доведена у заблуду и да ће јој се између осталог обезбедити легалан одлазак у иностранство. Затим се око ових околности води поступак против ње и она је приморана да се поново присећа овог немилостивог догађаја, појављује на суду, има браниоца.
- Не делује нам рационално да бивша жртва трпи терет секундарне виктимизације зарад вођења једног чина нам се баналног учешћа у овом кривичном поступку, код кога се где се можемо питати колика је уопште друштвена опасност а и кривица које ако уопште има онда је она је, обзиром на околности веома мала. Покреће се питање да ли јој се уместо заштите наноси неправда, колико је неразумевање њеног положаја и колико се све то толерише. На овом месту можемо да додамо да се као проблем јавља да жртве често не пријављују трговца страхујући да ће управо оне бити процесуиране због нелегалних докумената који су им набавили трговци, због саме проституције и

¹⁰ Чл.197. „ Ако постоје околности које указују да би окривљени могао ометати поступак утицањем на оштећеног, сведоке, саучеснике или прикриваче или би могао поновити кривично дело, довршити покушано кривично дело или учинити кривично дело којим прети, суд може забранити окривљеном прилажење, састајање или комуницирање са одређеним лицем. Уз меру из става 1. Овог члана суд може окривљеном наложити да се повремено јавља полицији, поверенику из органа државне управе надлежног за извршење кривичних санкција или другом државном органу одређеном законом.“

¹¹ Република Србија, Основни суд у Нишу 2-К. Бр.923/2010.

кривичних дела које су чиниле под принудом. То је још један начин где трговци манипулишу жртвама и ако заиста жртве буду строго формално третиране то би могло да доведе до устручавања пријављивања злочина и увећања тамне бројке што се свакако не сме дозволити.

- Жртва није поштеђена процесуирања и одговорности за оно што се десило док је била врбована или експлоатисана супротно Конвенцији Савета Европе чл.25 и одредби о некажњавању која каже: "Свака страна треба, у складу са основним принципима свог правног система, да предвиди могућност да се казне не изричу жртвама за њихово учешће у незаконитим активностима, у оној мери у којој су присиљене на то." Ова одредба није имплементирана у наш Кривични законик, па је немогуће позивати се на њу директно ЗКП-ом, а разлог више да буде у закону је и чињеница да је принуда на вршење кривичних активности један од најчешћих видова експлоатације код нас.¹²
- И на крају трговац је осуђен на казну од 2 године. Сада је посебни минимум у чл. 388 повећан на три године, за малолетнике на 5 година и кроз то можемо наслутити да законодавац постаје осетљивији и заоштрава казнену политику. У прилог томе и доношење одредбе којом није могуће ублажавање казне за дело из члана 388.

Заштита жртава трговине људима у погледу начина доказивања

У духу новог закона који подиже ефикасност кривичног поступка и истовремено ниво остваривања права и заштите жртава су и наредне одредбе.

Према новом ЗКП-у јавни тужилац има далеко активнију улогу, поред тога што је терет доказивања на тужиоцу, он је руководиоца предистражног поступка и има већа овлашћења на плану прикупљања доказа. То значи да можемо да очекујемо да ће прве контакте с жртвом, у смислу давања исказа остварити управо тужилац па су битне доказне технике које су му при том на располагању. Оно што очекујемо од тужиоца је да може да изложи жртви која су њена права у поступку као сведока, да јој објасни, на начин на који она разуме, на који начин функционише кривични поступак, које су њене обавезе као сведока а то је да говори истину и да изнесе све чињенице које су јој познате, објашњавајући јој значај њеног сведочења за њу саму и успешност целог поступка. Сматрамо да би једна адекватна припрема сведока требала да дође управо од тужиоца, без ослањања на то да овакву припрему у пракси врши невладин сектор и Служба за координацију заштите жртава трговине људима. Поверење према тужиоцу утицаће на њену самопоуздање и одважност у појављивању пред судом.

Чл 236. даје могућност да орган поступка одреди извођење доказне или друге радње помоћу тонског или оптичког снимања. Саслушање окривљеног и испитивање сведока и вештака у поступку за кривична дела из чл. 162 ст.1 која спадају у надлежност посебног јавног тужилаштва *обавезно* се тонски снимају, а у случају трговине људима само кад је део организованог криминала. За остале облике ово је само могућност. Како је исказ жртве увек потресан и представља најмање корак уназад у погледу њеног опоравка

¹² Заједнички програм УНХЦР, УНДОК И МОМ за борбу против трговине људима, *Заштита жртава и превенција трговине људима*, Колоргафкс, стр.62

ово је ипак начин да се тежина њеног учешћа у поступку сведе на најмању могућу меру, а са друге стране једном прибављен доказ може се користити у свим фазама кривичног поступка што допринеси његовој ефикасности. Тако уколико жртва не приступи рочишту за главни претрес сам поступак неће трпети или уколико исказ промени услед претњи и страха што се неретко и дешава . Суштински напредак јесте обавезност аудио и видео снимања.

Снимање има још значајних предности зато што ослобађа службено лице да саставља записник на уобичајен начин, не мора да прекида исказ зарад репродуковања речи и може да посвети већу пажњу целокупном понашању жртве током давања исказа што даје верну слику а истовремено не прекида се и не ризикује успостављено поверење и осећање блискости које је жртву оснажило да исприча све детаље злочина извршеног над њом.¹³

Главни претрес на коме се расправља о трговини људима *обавезно* се снима, сачиниће се записник о томе ко је снимак начинио, да је лице које се саслушава упозорено на снимање, да је снимак репродукован и где се чува, а чува се у јавном тужилаштву или суду до времена до ког се чува и кривични спис. У пракси се догађало да се застрашивање жртве не заобиђе ни на главном претресу, када оне виђају окривљене, а њихов утицај на жртве може бити нарочит када су оне услед малих судница физички окривљенима јако близу. Снимање главног претреса могло би да има не само одвраћајући ефекат од оваквог понашања већ и да олакша кажњавање за те поступке, па не видимо разлог да се не устали оваква пракса и за остале облике из чл.388.

На плану доказивања треба поменути да кад је у питању трговина људима могу се користити посебне доказне технике у сваком случају у коме се другачије не могу прикупити докази за кривично гоњење или је њихово прикупљање знатно отежано. Приликом примене ових радњи водиће се рачуна да се права грађана што мање ограничавају. То ће најчешће бити случај када се оно јавља као део организованог криминала. Тако имамо тајни надзор комуникације која се обавља преко телефона или других техничких средстава, електронске и друге адресе, заплену писама, пошिल्ки и све то се третира као тајни податак. Тајно праћење и снимања, симуловани послови, рачунарско претраживање података, контролисана испорука.

Ова решења нису новина, али на овом месту битно их је истаћи јер могу омогућити прикупљање доказа без ослањања на исказ жртве, што је у складу са тежњама у овој области а то је да се жртва растерети, да јој се приступи на начин који најбоље штити њене интересе и не наноси јој додатне патње.

¹³ Заједнички програм УНХЦР, УНОДК И МОМ за борбу против трговине људима у Србији, *Кривичноправни систем и судска пракса у области борбе против трговине људима*, Београд Кологракс, 2011, стр. 45.

Остваривање одговарајуће накнаде и друге мере заштите жртве

Да би се процес адекватног одговора на трговину људима заокружио потребно је да се спроведе поступак за одузимање имовинске користи стечене кривичним делом. Главни мотив бављења овим кривичним делом је стицање прихода које су знатни, они се касније преносе у легалне токове и извршиоци на тај начин себи могу да прибаве и моћ и утицај, а то отежава њихово процесуирање. У пракси се показало да ова мере с обзиром на профил извршиоца којима је новац најбитнији већа казне од саме затворске, а разлог више је и тај што је код нас казнена политика још увек блага. Са аспекта жртве колика је имовинска корист није битно, јер се без обзира на добит коју жртве доносе, њихова права су једнако кршена. Такође интересантна је појава и примери који се срећу у пракси код нас када је извршилац појединац, добит коју он остварује експлоатишући једну или више особа не мора да буде велика тј. онолика колико је довољно да обезбеди екзистенцију самог извршиоца. То значи да имамо велику количину суровости и насиља зарад прибављања сасвим малих прихода.

Зато је битно да се пронађе адекватан механизам задовољења жртава чак и кад оне не могу да се наплате од самих извршиоца овог кривичног дела. Упућивање на остваривање имовинско правног захтева у парници је практично неприхватљиво код трговине људима јер би значило њену секундарну виктимизацију. ЗКП не даје решење и на овом плану нема унапређења.

Суд има могућност да у самом кривичном поступку питање накнаде штете реши у целини или делимично, али томе се прибегава изузетно ретко у пракси, да се не би одуговлачио поступак. Било би добро да се накнада додели бар делимично а за остатак да се упуту на парницу, тако би се избегло одуговлачење а жртва би добила нека средства са којим би могла води парницу. Према решењу Конвенције Савета Европе која обавезује државе уговорнице да жртвама гарантују одштету па се предлаже оснивање фонда за обештећење или мерама или програмима за социјалну помоћ и социјалну интеграцију жртава, који би могли да се финансирају из средстава прикупљених одузетом и заплењеном имовином. Споразумом између министарке правде и министра за рад и социјалну политику склопљеног прошлог месеца жртвама је обезбеђено склониште од одузете куће. Након што идентификовано 83 жртве трговине људима министарства су томе придала значај горућег питања.¹⁴

Друге мере којима се помаже жртвама прописане чл.12 Конвенције СЕ је потреба за обезбеђивањем екзистенције, путем новчане помоћи, сигуран смештај, психолошка и медицинска помоћ, саветовање и информисање о току кривичног поступка. У погледу смештаја постоји Склониште за жртве трговине људима, а што се тиче новчане помоћи и ангажовања пуномоћника показало се да овакве услуге жртве добијају од невладиних организација имајући у њих више поверења и радије се на њих ослањају, можда и из разлога што помоћ брже остварују.

Заштита коју пружа Служба за координацију заштите жртава трговине људима иако део државног не везује се за сарадњу у вези кривичног поступка и препознаје се као превасходно пружање помоћи жртви и њена реинтеграција. Кад су у питању малолетне

¹⁴ Blic Online : U 2011 otkrivene 83 žrtve trgovine ljudima, 16.12.2011.

жртве т.људима за њихова заштиту надлежан је Центар за социјални рад.¹⁵ Између службе и центра често не постоји координација па се догађа да жртве не буду упућене на неке видове заштите. Код заштите деце постоји и проблем смештаја јер не постоји посебно слониште за децу жртве.

Разлози благе казнене политике код нас

Казнена политика у Србији оцењена је као блага, јер се код нас за дело из чл. 388. изричу казне у просеку 2-3 године.¹⁶ За основно дело трговине људима у Србији је забрањена минимална казна од три године затвора, или од пет година уколико је жртва малолетна. Највиша изречена пресуда за трговину људима је десет година.

Стручњаци се слажу да је потребна оштрија казнена политика. Радмила Драгичевић Дичић, председница Апелационог суда Србије, каже да постоје пропусти које што пре треба исправити. „Постоји проблем евидентан а везан за истраге. Зато што с једне стране имамо неадекватан број кривичних пријава, процесуираних криминалаца и окончаних судских поступака. Проблем је у томе што се врло често иде на неадекватна оптужења. Иде се на гоњење за кривично дело посредовања у проституцији, које је лакше за истраживање и процесуирање, а ако се мало боље погледа тај предмет може се видети да ту јесте било трговине људима. Или се врло често поступак који започне као трговина људима заврши са лакшом квалификацијом“.¹⁷ Заштиту жртава кочи и недовољна обученост за препознавање жртава радне експлоатације, принуде на просјачење или вршење кривичних дела у контексту трговине људима.

Оно што посебно забрињава је и једна општа толеранција на насиље која постоји код нас и то се одражава и на заштиту жртава и на казнену политику. Код нас постоји Балкански модел трговине људима који карактерише тешки облици насиља највише над женама. Само друштво различито реагује на жртву, многи је не прихватају као жртву и овај проблем постоји како код нас тако и у другим земљама. Покорне жртве као лице које је учесник у сопственој виктимизацији, које је било изложено тешкој психолошкој манипулацији нарочито су проблематичне и захтевају посебна вештачења стручњака који би објаснили контролу макроа над жртвом како би оне биле посматране на прави начин пред судом. На предавању стручњака из државе Охајо чули смо да се они труде да кад год је могуће изричу федералне казне чији је минимум 10 година истичући строжу казнену политику као мерило значаја који они придају трговини људима.¹⁸

¹⁵ Заједнички програм УНХЦР, УНОДК И МОМ за борбу против трговине људима, *Заштита жртава и превенција трговине људима*, Колоргафкс, стр. 62.

¹⁶ Извештај Астре

¹⁷ www.slobodnaevropa.org/ U porastu trgovina ljudima u Srbiji

¹⁸ Предавања гостујућих стручњака на Правној клиници

ЗАКЉУЧАК

Током протеклих десет година па све до данас питање трговине људима је од потпуно непознатог феномена, неуређеног кривичним законодавством о коме се ништа или се јако мало знало, данас постаје горуће питање. Развијање свести о овом проблему и актуализација ове теме изузетно је значајна пре свега због превенције. Тек уколико смо упознати са проблемом, његовим појавним облицима, опасностима које вребају можемо се сачувати и ефикасном превенцијом се борити против трговине људима.

Проблем трговине људима је изузетно сложене природе може се посматрати методама разних научних дисциплина, а ми бисмо истакли, поред кривичноправног, потребу посматрања овог проблема с аспекта кршења људских права. Кад се она посматра као најгрубљи вид кршења људских права намеће се као потреба да жртве таквог дела морају добити законом загарантован третман који одговара особама које су нарочито трауматизоване, а свако неразумевање ово појаве било да долази од полиције, тужиоца, судија, медија или самих грађана доприноси њиховој виктимизацији.

Видели смо и недоследност у имплементирању Конвенција о трговини људима. Новим Закоником о кривичном поступку начињен је највећи помак увођењем категорије посебно осетљивих сведока, у које свакако спадају жртве трговине људима, што нам говори да је интенција законодаваца појачавање заштите других учесника у поступку којима основна заштита није довољна и чињење поступка примеренијим њиховим потребама. Стављање у центар потреба и поштовања личности, достојанства и идентитета жртве доприноси се поверењу у правосуђе а самим тим већој успешности самог поступка.

Ипак закон највећи степен заштите даје жртвама када је дело извршено од стране организоване групе, прописујући обавезност примене неких доказних техника, док је у осталим случајевима оваква заштита прописана као могућност с обзиром на сваки конкретан случај. Овако постављена заштита оставља велика дискрециона права у вођењу актерима, па сматрамо да би у том случају једино решење било специјализован кадар полиције, тужилаца и судија. Како се трговина људима налази у одељку кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом у којем је и кривично дело ратни злочин за које је надлежно посебно јавно тужилаштво не видимо зашто не би постојало посебно тужилаштво и за трговину људима с обзиром на последице које оно има за жртву и сложеност саме појаве. Невладине организације спроводе своју обуку за адвокате ради адекватније помоћи жртвама трговине, док државни органи немају такав специјализован кадар и када се адвокат додељује по службеној дужности он нема посебна знања о трговини људима, а ми сматрамо да је то потребно. Једини начин да се ови недостаци отклоне је едукација свих актера борбе против трговине људима и доношење јасних процедуралних правила при идентификацији жртве, смештају, реинтеграцији.

Тенденције научног проучавања трговине људима усмерене су ка изградњи једне нове, самосталне научне дисциплине са сопственим предметом, теоријом, језиком и методом науке што је у складу с стандардима ОЕБС-а.¹⁹ У нашој земљи обавиле су се и

¹⁹ Мијалковић, Саша, Теоријско одређивње појма трговине људима у Србији, Наука, безбедност, полиција вол.9, бр.2-3, стр.172-192, 2004.

још су у току обуке полиције, судије, тужилаца, адвоката али и студената Правног факултета у оквиру Правне клинике.

ЛИТЕРАТУРА:

- Астра, *Извештај за период 2000-2010, Астра база података, ИД број 2638, АСТРА*, Београд, 2011.
- Мијалковић Саша, *Теоријско одређивање појма трговине људима у Србији*, Наука, безбедност, полиција вол. 9, бр. 2-3, 2004.
- Заједнички програм УНХЦР, УНОДК и МОМ за борбу против трговине људима, *Заштита жртава и превенција трговине људима*, 2011. Београд
- Заједнички програм УНХЦР, УНОДК и МОМ за борбу против трговине људима у Србији, *Кривичноправни систем и судска пракса у области борбе против трговине људима у Србији*, Колорграфкс, Београд, 2011.
- Пајић, Денис, *Заштита осјетљивих свједока у кривичном поступку*, Анали Правног факултета у Зеници
- The IOM Handbook on Direct Assistance for Victims of Trafficking, International Organisation for Migration, Geneva, 2007.
- Violation of Women's Rights- A cause and consequence of trafficking in women, La Strada International (LSI), Amsterdam, 2008.

ОСТАЛО:

- Законик о кривичном поступку (ступа на снагу од 15. јануара 2013. године, изузев у поступцима за кривична дела организованог криминала или ратних злочина који се воде пред посебним одељењем надлежног суда у ком случају се примењује од 15. јануара 2012. године).
- Кривични закон 2003.
- Пресуда Основног суда у Нишу, Република Србија, 2-К, Бр.923/2010
- www.slobodnaeuropa.org